

Lietuvių ir vokiečių etnomuzikiniai sąlyčiai

IVADAS

Ilgus šimtmečius vienoje valstybėje gyvenusių dviejų tautų - lietuvių ir vokiečių - muzikinė raiška, kaip ir visa kultūra, buvo glaudžiai susijusi tiek etniškai, tiek vėliau, XIX a. pabaigoje - XX a. pirmoje pusėje, koncertinėmis tradicijomis, nes istoriškai susiklostę santykiai neaplenkė ir muzikinio gyvenimo. Turtinga vokiečių muzikinė kultūra suvaidino dvių lygį vaidmenį. Aktyvus didesnių miestų (Karaliaučiaus, Tilžės, Gumbinės, Klaipėdos ir kitų) koncertinis, teatrinis gyvenimas, gausių chorų veikla, plačiai skambančios vokiečių liaudies dainos ir protestantiškos giesmės teigiamai veikė Mažosios Lietuvos tautines mažumas (tarp jų ir lietuvininkus). Kita vertus, stipri ir aukšta vokiečių kultūra, visais laikais siekusi absorbuoti ir asimiliuoti Prūsijos-Vokietijos valstybėje gyvuojančias mažesnių tautų kultūras, naikino jų nacionalinio savitumo bruožus.

Mažosios Lietuvos lietuviai, saugodami savąjį identitetą, priešinosi jų kultūrą unifikuojantiems procesams, puoselėjo savo tradicijas, papročius, gimtąją kalbą, dainavo savo dainas, kūrė ir giedojo lietuviškas liuteroniškas giesmes. Lietuvininkai - senieji ir tikrieji šio krašto gyventojai - „išdidžiai žiūrėjo į atėjūnus kolonistus, nenorėjo su jais bendrauti bei juos sekti, tad ir jų tautosaka lietuviams liko svetima, tik šen ten palikus pėdsakų, dažnai grynai išorinio pobūdžio ir aiškiai iš vėlesnių laikų" (1, p.218).

XIX amžiaus ir XX a. pradžios Mažosios Lietuvos muzikinio gyvenimo apraiškų visumą galima suskirstyti į keturis susijusius sluoksnius: liaudies dainą, protestantišką giesmę, koncertinę (chorinę, orkestrinę) veiklą, muzikinę kūrybą. Šio straipsnio *objektas* - lietuvininkų liaudies dainos ir evangelikų liuteronų giesmės sąlytis su tais pačiais vokiečių liaudies muzikos žanrais. Tyrinėjimo *tikslas* - atskleisti Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainų ir giesmių melodikos savitumus bei jų sąveiką su vokiečių liaudies muzikos tradicija, nes šio krašto etninė muzika, kaip ištisas muzikinės kultūros sluoksnis, reikšmingas visos Lietuvos kultūros istorijai; išryškinti liaudies dainos ir lietuviškos protestantiškos giesmės poveikį viena kitai. Svarbu įvertinti, kaip vokiečių mokslininkai, muzikai, leidėjai ir kiti kultūros žmonės tyrinėjo, rinko, harmonizavo, moksliskai apibendrino Mažosios Lietuvos liaudies dainas ir giesmes. Tyrinėjant iškilo *hipotezė*, kad šio krašto lietuvių liaudies dainų ir giesmių pobūdį sąlygojo susipynę lietuviški ir vokiški elementai, jų sąveika ir priešprieša, lietuviškos dainos ir giesmės poveikis viena kitai.

DAINA

Dauguma Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainų, nepasidavusių vokiškai įtakai, išsaugojo savo natūralų tautinį savitumą, melodinės-intonacinės medžiagos

originalumą. Archajišką, pradinį liaudies dainos pavidalą lietuviniškams padėjo išlaikyti savitai susiklosčiusi Mažosios Lietuvos istorinė religinė situacija. Įsivertinus Reformacijai, paplitus protestantiškai giesmei, liaudies dainos vartojimas ėmė siaurėti. Visada šalia liaudies dainos egzistavusi giesmė ilgainiui ją tarsi pakeitė, perimdama netgi socialinį bei psichologinį dainos vaidmenį. XIX a. pab. - XX a. pr. kai kuriose apylinkėse (ypač pietinėje dalyje, kairėje Nemuno pusėje) liaudies daina skambėjo vis rečiau. Tai yra pastebėjęs netgi protestantų kunigas, evangelikų liuteronų giesmynų leidėjas profesorius V.Gaigalaitis. Autobiografijoje jis su širdgėla minėjo, jog labai retai jo gimtinės apylinkėse (Ragainės apskrityje) bedainuojamos liaudies dainos. Išiškniėjusi surinkimų tradicija, draudusi dainuoti liaudies dainas ir raginusi tik giesmes giedoti, dar labiau susiaurino dainos erdvę. Žmonės dainavo vos ne slapta, vengdami viešumos, siauruose rateliuose. Tokiomis aplinkybėmis dainai nebuvo palankių sąlygų kisti, atsinaujinti. Tai iš dalies padėjo lietuvinių dainoms išlaikyti savo archajiškumą bei autentiškumą.

Lietuvinių liaudies dainos nevienalytės kaip ir pati Mažoji Lietuva, kur kadaise gyveno skalvių, nadruvių, kuršių gentys, vėliau sumišusios su žemaičiais bei vakarų aukštaičiais. Daugelyje šio krašto dainų dominuoja monodinė melodika, o ritmika, forma, derminė-intonacinė sandara gan artima dzūkų bei vakarų aukštaičių dainoms. Klaipėdos krašto dainas labiau veikė artima žemaičių kaimynystė. M.Budriūnas teigė, kad lietuvinių dainų melodijos panašios į kitų Lietuvos regionų liaudies dainas, tačiau jos dažnai optimistiškesnės, o „Rusijos Lietuvoj - melancholiškesnės" (8, p.92). Z.Slaviūnas taip pat pastebėjo, kad Klaipėdos krašto dainų melodijos giedresnės, šviesesnės nuotaikos, o poetiniu-

se tekstuose mėgstamos mažybinių ir malonybinių žodžių priesagos *až, už, at, uk: kamanužės, vargužis, tėvužis, jūružė, mamužė, žiedatis, kalbužatė, žodukas, alukas, rudenukas* ir pan.

Daugumos lietuvinių liaudies dainų tekstų tematika, stilius ir turinys labai panašus į Didžiosios Lietuvos: „tas pats švelnumas, natūralumas, skaistumas, švelni elegija, tos pačios temos: *Pas močiutę augau, vargo nepažinau; Per kalnelį, per aukštąjį saulelė tekėjo* ir kt." (8, p.92). Tačiau didelę dalį sudaro dainos „vietiniais motyvais", kurių kituose Lietuvos regionuose beveik nėra. Jos apdainuoja jūrą, marias, pamario žvejų gyvenimą, atspindi pajūrio žmonių pasaulėjautą, žvejų gyvenimo realijas: darbą, papročius, mergelės ir bernelio santykius, meilę tėviškei, žmogaus ir gamtos ryšį. Pagrindiniai žvejų dainų poetiniai įvaizdžiai - jūra, laivas, tinklas, žvejas, valtis:

Ten ant juraičių, ten ant maraičių; Teka upužėly čystas vandenėlis; Vidur jūrių ir marelių aukštasis kalnelis; Bėk, bėk, valtele, ant greito Nemunėlio; Ir parbėgo laivužėlis, parlaivavo valtužėlė; Už jūrelių, už marelių; Į žvejus eisiu; Plauk laivelis Nemunu; Ei, žuvėdra, žuvėdrėle; Maružėm bėgan; Už jūrėms marėms; Perbėg laivelis nuo Vencio rago; Ei kilo, kilo, o ir iškilo iš Gilijos miestužio geltonasis laivužis ir 1.1.

Lietuvinių liaudies dainų bruožai rodo, kad lietuviškos muzikinės tradicijos Mažajoje Lietuvoje buvo ne tik patvarios, bet ir etniškai vieningos, taip pat bendros su Didžiosios Lietuvos dainomis. J.Žilėvičius buvo įsitikinęs, kad net 70% Mažosios Lietuvos liaudies melodijų yra artimos Didžiosios Lietuvos dainoms. Be neginčytinų bendrų bruožų su kitų Lietuvos etninių sričių dainomis, šio krašto lietuvių liaudies dainų melodijos turi specifinių savybių, iš kurių bene svarbiausia - sudėtinga derminė sandara: netikėti perėjimai iš vienos tonacijos į kitą, natūralių dermių ir funkcinio mažoro bei minoro persipynimas. Dažnai šio krašto

dainose pasitaiko harmoninis bei melodinis minoras, įvairių dermių susiliejinimas, chromatizmai. Dermių kintamumas, įvairumas padėjo ir melodinei linijai įgyti savitą raišką, vaizdingumą, išskirtinį autentiškumą. Tokios lietuvininkų dainų savybės, etnomuzikologės J.Čiurlionytės nuomone, patvirtina, kad „jau XVIII amžiuje šiame krašte dainavimo kultūra buvo

labai aukšta" (16, p.315). Kintamų dermių ir harmoninio minoro persipynimas ryškus Įsruties apskrityje užrašytoje dainoje *Stov žirgeliai pakinkyti*.

Specifinėse žvejų dainose didesnis melodinis laisvumas, platesnės intervalinės slinktytys. Tai suteikia erdvės, marių platybių, laivelio sūpavimosi ant bangų išpūdį.

Stov žir - ge - liai pa - kin - ky - ti, ant dva - re - lio pas - ta - ty - ti.

O-gijau se - niai lai - kas į ve - ži - mą sės - ti.

Čiurlionytė teigė, kad tikrosios lietuvininkų dainos visai nepanašios į vokiečių. Etnologas J.Balys, remdamasis profesorius E.Seemanno lietuvių ir vokiečių liaudies dainų tyrinėjimais, padarė išvadą, kad abi tautos viena kitos dainų įtakas jautė labai nežymiai, nes „per dideli dainų nuotaikos ir metrikos skirtumai neleido tampresniems santykiams išsivystyti. Kalbų skirtumas ir tautinis antagonizmas irgi buvo kliuviniu" (1, p.234). Žilevičius pastebėjo, kad net gan vėlai, 1905 metais, išleistame V.Kalvaičio rinkinyje *Prūsijos lietuvių dainos* iš kelių šimtų (775) dainų tik kelios yra neginčijamai vokiškos kilmės (Nr.79, 80, 90, 92, 109, 128,233,245). Tokie apibendrinimai pirmiausia buvo paremti dainų tekstais. Pvz., Nr.109:

Prie Reino upės vandenio / Saulytei tekančiai / Mergytę savo čion radau / saldžiai bemiegančią. (...); Nr.233: J mano tėvo sodą / Aug' du žali čiepai, / Ant vieno aug' karintos, / Valararilūžraluž / Ant antro obuoliai. (...); Nr.245: Ei eisim rugių pjauti, / Kur mes mokinamės, / Vivaladra vivaladra / Vivaladralala. (...) ir pan.

Reikia pažymėti, kad Seemannas, Balys ir kiti mokslininkai daugiausia tyrinėjo dainų poetinio teksto ypatumus. Tuo tarpu lietuvių ir vokiečių dainų melodijų santykis, jų tarpusavio sąlytis tebėra mažai analizuotas.

Nors vokiečių dainos (ir poetinio teksto, ir muzikos atžvilgiu) lietuvininkų dainą veikė minimaliai, tam tikras vokiško folkloro įtakas (ypač miestuose, miesteliuose, kur gyventojų daugumą sudarė vokiečiai) patyrė ir kai kurie tekstai, ir melodika. Akivaizdus pavyzdys - dainų rinkėjo J.Graštaičio Kuršių pamaryje užrašyta daina *Per kiemelįėjau*. Jos poetiniame tekste išipynę nemaža vokiškų pasakymų:

Per kiemelįėjau, / Žalią veją myniau - / Širum lamsam parašau, / Ant juodų kurpelio / I karietą sėdau, Kepuružė puolė. / Komm mein Vater, reich mir zu, / Mano kepuružė. / Kepurėlė davė, / Patsai graudžiai verkė. / Still, mein Vater, wein'du nicht, / Aš ir vėl sugrįšiu. (...).

Vienas iš dažniausiai pasitaikančių muzikinės įtakos požymių - lietuviškų dainų melodinėms intonacinėms savybėms

Vokiečių dainų įtaka lietuvių liaudies dainoms nebuvo vienpusė. Lietuvių dainos, ypač jų poetika, veikė vokiečių liaudies dainas. Radę periodinėje spaudoje ir įvairiuose rinkiniuose išspausdintų lietuviškų dainų su jų tekstų vertimais, vokiečiai kai kuriuos posakius įterpdavo į savąsias dainas. Ypač jie buvo pamėgę dainas apie mergelę. Pasisavino ir patį žodį *mergelė - marjelle*. Lietuviškų papročių aprašymuose jie vartodavo lietuviškus žodžius: *juosta, alus, raudos, laumės, kampas, ašarūnė, talka* ir kt. Lietuvių kilmės vokiečių tautosakininkas K.Plenzatis 1922 m. Leipcige išleido knygą *Der Liederschrein, 110 deutsch - litauische und masurische Volkslieder aus Ostpreussen*, kurioje šalia vokiškų ir lenkiškų dainų įdėjo 21 į vokiečių kalbą išverstą lietuvišką dainą su melodijomis (dauguma jų paimtos iš Ch.Bartscho rinkinio). Tarp jų išspausdintos lietuvių liaudies dainos: *Skrido kadai penkios laukinės gulbės; Ei lulu, lulu, juods vandenėli (Ei lulu, lulu du tiefdunkler Fluss); O, kad išauštų aušružė (O kam' das Morgenrot herauf)* ir kt. Jos labai greitai prigijo: buvo perspausdintos daugelyje populiarių vokiškų dainynų, skaitinių knygoose mokykloms ir plačiai dainuojamos, greičiausiai net nežinant, kad tai lietuviškos dainos. Taip viename iš seniausių ir svarbiausių Mažosios Lietuvos muzikinės kultūros sluoksnių - dainoje - išryškėja abipusė lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika.

Lietuvių liaudies daina, kuri šimtmečius gyvavo natūralioje kasdienėje terpėje, perduodama tik iš lūpų į lūpas, XIX a. pradžioje tapo mokslinio susidomėjimo, tyrinėjimų ir apibendrinimų objektu. Reikšminga, kad tautinius lietuvininkų dainų, jų kalbos struktūros, fonetikos, poetikos savitumus pirmieji pastebėjo vokiečių mokslininkai, rašytojai. Tačiau ir jų tebuvo vienetai. Susižavėjęs P.Ruigio *Vokiečių - lietuvių, lietuvių - vokiečių žodyno* tautosakos priede (1747 m.) išspausdintų trijų lietuvių liaudies dai-

nų poetiniais žodžiais, G.Lessingas paragino J.G.Herderį ir J.VV.Goethę „įžvelgti į lietuvių dainų poezijos turtus“ (7, p.27). Savo mažojoje dramoje *Žvejė* Goethe beveik pažodžiui panaudojo Herderio išverstą lietuvių liaudies dainos *Aš atsiskiau savo močiutei* tekstą (*Ich hab's gesaugt schon meiner Mutter, 1781-1782 -10, p.170-171*). Nepaisant šio išskirtinio susidomėjimo, liaudies dainos arealas siaurėjo. Dainą vis labiau gožė plintanti protestantiška giesmė, kuri buvo spausdinama, tobulinama, platinama. M.Biržiška su nuoskauda prasarė, kad „vienintelė *Lied*, kurią tuo metu tebežinojo, buvo tikibinė giesmė“ (4, p.53).

Tik su L.Rėzos ir kitų XIX a. kultūros žmonių - lietuvių ir vokiečių - G.H.F.Nesselmanno, P. von Bohleno, E.Budriaus, Ch.Bartscho, O.Kolbergo, E.Giseviaus, V.Kalvaičio, A.Bezzenbergerio, A.Schleicherio, F.Kuršaičio ir kitų veikla bei darbais prasidėjo lietuvių liaudies dainos aušra. Jų sudaryti ir išleisti lietuvių liaudies dainų rinkiniai iki šių dienų tebėra pagrindinis Mažosios Lietuvos liaudies dainų šaltinis ir paskata tolesniems tautosakos tyrinėjimams. Rėzos, Nesselmanno, Bartscho ir kai kurių kitų sudarytojų rinkiniuose dainos buvo pateiktos su tekstų vertimais į vokiečių kalbą, ir taip sudaryta galimybė vokiečių tautybės gyventojams jas pažinti, įvertinti ir priimti. Ne veltui viename vokiškame laikraštyje pasirodžius Rėzos *Dainoms* 1825 m. buvo rašoma:

Išvertus, surinkus ir išleidus šitas dainas, be abejo, išsipildė jau seniai puoselėtas troškimas tų, kurie lietuvių tautą pažįsta, bet tik kai ką iš jos kūrybos ir dainų yra girdėję. Jie gauna reikšmingą šios jausmingumo ir dainingumo pasižyminčios tautos dainų rinkinį ir, aišku, su didžiu pasitenkinimu mato dėmesio vertą ir iš užmaršties ištrauktą visa tai, kas šiaip mažai žinoma liktų. (...) Kadangi lietuvių tauta, apsupta slavų ir germanų, vis labiau savo senoviškumą praranda, buvo pats laikas tokį jos dainų rinkinį parengti, ir tai tautai jau daug kart nuspelnęs leidėjas paminklą jos būsimoms kartoms sukūrė. (13, p. 1392)

Be to, įsitikinusi, kad lietuvių kalba ir kultūra pasmerkta išnykti, buvo siekiama užfiksuoti ir išsaugoti jos dainas bent jau svetima kalba. Dėl to Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainų rinkimu, kaupimu, populiarinimu, moksliniu vertinimu rūpinosi 1879-1923 m. Tilžėje veikusi vokiška *Lietuvių literatūrinė draugija* (*Litauische literarische Gesellschaft*). Jos leidžiamame tęstiniame žurnale *Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft* (1880-1912) buvo spausdinami mokslininkų (daugiausia vokiečių) straipsniai, studijos apie lietuvių tautosaką, dainas ir kt. Lietuvininkų liaudies dainų klausimu XIX a. - XX a. pradžioje šalia lietuviškos periodinės spaudos (*Aušros*, *Varpo*, *Lietuviškos Ceitungos*, *Tėvynės Sargo*, *Birutės*, *Saulėtekos*, *Prūsų Lietuvos Savaitraščio* ir kitų) nemažai rašė vokiški leidiniai (*Preussische Provinzial Blätter*, *Neue Preussische Provinzial Blätter*, *Altpreussische Monatsschrift*, 1864-1927 ir kiti).

Po Pirmojo pasaulinio karo vokiečių mokslininkai lietuvių liaudies dainomis tesidomėjo vien moksliniais tikslais, nebesirūpindami jų plitimu ir skambėjimu natūraliame gyvenime. Karaliaučiaus universiteto profesorius W.Ziesemeris išleido *Prūsų žodyną* (*Preussisches Wörterbuch, Sprache und Volkstum Nordostdeutschlands*), kuriame pateikta tautosakinės medžiagos (taip pat ir lietuvių liaudies dainų) iš visų Mažosios Lietuvos apylinkių. Karaliaučiaus Prūsijos muziejaus direktorius W.Gaerte'as savo redaguotame žurnale *Prussia* išspausdino nemažai straipsnių apie lietuvininkų tautosaką, liaudies dainas.

Lietuvių ir vokiečių mokslininkų, leidėjų bendradarbiavimas renkant ir tyrinėjant Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainas, sudarant ir leidžiant dainynus irgi atspindi pozityvią dviejų tautų kultūrų sąveiką.

GIESMĖ

Šalia dainos viena gyvybingiausių ir savičiausių Mažosios Lietuvos lietuvių muzikinio gyvenimo apraiškų buvo protestantiška giesmė. Gimusi su Reformacija, lietuvininkų liuteroniškoji giesmė nuėjo ilgą ir sudėtingą evoliucijos kelią. M.Mažvydas, J.Bretkūnas, L.Sengstockas, D.Kleinas, J.Behrendtas, J.Quandtas, F.U.Glaseris, A.F.Šimelpenigis, G.Ostermeyeris, K.G.Milkus, F.Kuršaitis, W.K.T.Hoffheinzas, J.Niemannas, C.Grafas Būlovas von Denewitzas, V.Gaigalaitis ir kiti giesmynų sudarytojai, redaktoriai, vertėjai, kūrėjai (lietuviai ir vokiečiai), suformavę lietuviškų protestantiškų giesmių repertuarą, įtvirtino giedojimo tradiciją, išplitusią ir išsilaikiusią visoje lietuvininkų gyvenamoje teritorijoje iki pat XX a. vidurio. Giesmė tapo neatskiriama lietuvininkų gyvenimo dalimi. Lietuviai liuteronai giedodavo kasdien, įvairiausiomis progomis: bažnyčioje, mokykloje, per šventes, o dažniausiai - namuose: ryte, vakare, ilsintis tarp darbų. Ūkininkas evangelikas liuteronas ir jo šeima kiekvieną aušrą pasitikdavo su giesme, o vakare irgi tik sugiedojęs giesmę eidavo poilsio. Liuteronų bendruomenės dalyvavimo bažnytinėse apeigose esmė ir pagrindinė forma buvo giedojimas. Giesmynai (šalia Biblijos) buvo svarbiausios lietuvininkų knygos, kurias kaupdavo, saugodavo, laikydavo garbingiausioje namų vietoje ir kasdien naudodavo kiekviena šeima. Giesmynų gausa ir kartu nuolatinis jų trūkumas Mažonoje Lietuvoje rodo buvus didžiulį giesmynų poreikį.

Lietuviškų liuteroniškų giesmių melodinė sandara, derminės, ritminės savybės aprėpia ir jungia įvairiausių muzikinių šaltinių tradicijas - grigališko choralo, viduramžių himnodijos, vokiečių protestantiško choralo bei lietuvių liaudies dainų.

M. Mažvydo *Katekizme* (*Catechismosa Prasty Szadei...*, 1547), *Giesmėse krikščioniškose* (*Giesmes Chrikszoniskas...*, 1566, 1570) pradėtos giesmių užrašymo natomis tradicijos vėlesnių giesmyių sudarytojai Bretkūnas, Sengstockas, Kleinas, Milkus, Šimelpenigis ir kiti nesilaikė ir tenkinosi poetinių giesmių tekstų redagavimu, taisymu, papildymu. Tai davė dvejopą rezultatą. Atsisakius notografinio teksto, sumenko giesmių muzikinė medžiaga, tačiau tos pačios giesmės galėjo įgyti melodinių variantų, paįvairintų lokaliniais bruožais. Šitai į protestantiškos giesmės melodiką natūraliai praskverbė lietuvių liaudies dainų elementai. Todėl glaudžiai su vokišku choralu susijusi lietuvių liuteroniška giesmė pasuko savo keliu, įgydama lietuvišką pobūdį ir išraišką. Svarbi šiuo atžvilgiu yra Žilevičiaus išvada:

Kai Liuterio mokslas ėmė prigyti Mažosios Lietuvos lietuviuose, jie pradėjo susipažinti su choralinėmis giesmėmis, kurios savo būdu ir forma buvo svetimos lietuviškai sielai. (...) Jie jų nesisavino be atodairos ar kritikos, o greitai jas ėmė „gražinti“ pagal savo prigimties būdą ir pritaikyti prie savosios liaudies dainos melodijos, kurią žinojo ir mylėjo. Todėl nemažas skaičius lietuvių giedamų choralų tik savo pagrinduose vokiškas, o šiaip yra daugiau ar mažiau papuoštas liaudies melodijų nuotrupomis. (...) Vokiškų choralų melodijos yra sausos, ramios ir griežtos slinkties su labai mažomis melodinėmis figūracijomis. Lietuvis, būdamas lyrikas, negalėjo susigyventi su tokiu šaltu, išdidžiu, svetimu choralu. Todėl jis (...) neiškentė nepanaudojęs savų liaudies melodijų, kurių pačios gražiausios vietos lietuvių sieloje buvo giliai įsmigusios. (22, p.268)

Ši vokiško choralo ir lietuviško savitumo sambūvį taikliai apibūdino Vydūnas: Gaidos, arba balsai, melodės, buvo imtos iš vokiečių. Bet lietuviai giedodami gaidas netrukus galukais pakeitė, ir tuo pasidarė naujos gaidos. (...) Lietuviai giedodavo iš visos širdies. Todėl visi, kurie tada nueidavo į bažnyčią, būdavo giliai pagauti to širdingo, gražaus ir gailingo giedojimo, kuris žymiai pralenkė vokiečių giedojimą. Ir dažnai vokiečiai gėrėjosi lietuvių giedojimu ir atitinkamai prasišarė tūluose raštuose. (21, p.21)

Natūraliai atsiradusį giesmių ir Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainų panašumą yra aptaręs Žilevičius; į tai atkreipė dėmesį Čiurlionytė bei kiti etnomuzikologai.

Kaip ir liaudies daina, lietuvių liuteroniška giesmė, keliaudama iš lūpų į lūpas, kito priklausomai nuo liaudies dainos įtakos bei etnografinių sąlygų.

Tradiciinis bendruomeninis lietuvių evangelikų liuteronų giesmių giedojimas yra vienbalsis (kaip ir šio krašto liaudies dainų), o atlikimo maniera - artima liaudiškam dainavimui, nes folklorinė lokalinė tradicija, išipynusi į liuteronų giesmes, kaskart stiprėjo, ir giesmės niekada neprarado intonacinio ryšio su to krašto dainuojamąja tautosaka. Dėl to giesmėse susiformavo raiški platoko diapazono melodija, praturtinta iš liaudies dainų atėjusiais įvairiais jos liniją puošiančiais elementais: pereinamosiomis, pagalbiniomis natomis, melizmais, laisva, griežtos metrinės schemos nevaržoma ritmika. Tuo tarpu vokiškam choralui būdingas diatoniškumas, nuoseklus ritminis lygių verčių judėjimas, silabiškumas, ilgos, gilios cezūros. Minėtos lietuviškų giesmių savybės ypač išryškėja giedant vienam žmogui. Giedant kolektyviai unisonu, kai kurios šių savybių, ypač ritminės, niveliuojasi. Nenorint melodiškai ir ritmiškai niveliuoti lietuviškų giesmių, šio krašto giedojimo tradicijoje neprigijo daugiabalsumas.

Tankiau lietuvių gyvenamose teritorijose, t.y. šiaurinėje Mažosios Lietuvos dalyje, Klaipėdos, Šilutės, Tilžės apskrityse (pagal 1890 m. statistiką čia gyveno 43,6% lietuvių, 1900 m. -41,3%, 1905 m. -39,2%), kai kurių liuteroniškų giesmių melodika beveik tapati senoms žinomoms liaudies dainų melodijoms. Akivaizdžių melodinių, ritminių, derminių panašumų tarp liaudies dainų ir giesmių galima rasti nemažoje dalyje melodijų. Pritaikius religinių tekstą, šios giesmės būdavo giedamos

ne tik namuose, surinkimuose, bet pamažu prasiskverbė į bažnyčią ir įsiteisino protestantiškų giesmių repertuare, nes

XIX - XX a. giesmynų sudarytojai jas pradėjo įtraukti į oficialius evangelikų liūteronų giesmių leidinius.

Šu - nes lo - ja čia vė - ruo - ja, žiū - rėk, mer - guž,
kas at - jo - ja, žiū - rėk, mer - guž, kas at - joj?
Kel - ki - tės, ap - si - šar - vo - kit Kris - taus są - na - riai vi - si.

0----- 1 i - T - i - i 1 П -----',-----,,
Veins an - tai siauč la - bai trokš - dams mus sa - vint u - mai.

Nemažą grupę sudaro giesmės, kurių melodijos intonacijos, motyvai, dermė, kadencijos artimos lietuvių liaudies dainoms, nors visiškai su konkrečios liaudies dainos melodija ir nesutampa. Dažnai ta pati giesmė liaudyje turėjo po keletą variantų. Pvz., giesmė *Ak, gražus dangus* turi net vienuolika variantų, giesmė *Dūšios yr išganytingos* - keturis ir pan. Tokia įvairovė liudija žmonių sugebėjimą kurti naujas giesmes neatitrukstant nuo savo etninių šaknų, lietuviškosios tradicijos.

Kai XIX a. pabaigoje suaktyvėjo vokiečių bažnytinis bei pasaulietinis chorinis judėjimas ir kilo Mažosios Lietuvos lietuvių tautinis kultūrinis sąjūdis, krašte pradėjo kurtis lietuvių chorai (*Birutės, Tilžės lietuvių giedotojų draugijos* ir kiti). Jiems labai stigo lietuviško dainų ir giesmių repertuaro, nes, išskyrus V.Kudir-

kos harmonizuotes, beveik nieko daugiau neturėjo. Spragą užpildyti ėmėsi Vyduėnas, jo bendraminčiai ir bendradarbiai W.Wolffas, A.Storosta, K.Janzas.

Vienas iš pirmųjų bandymų pritaikyti giesmes keturbalsiam choriniam giedojimui ir pasiremti vokiško daugiabalsio choralinio giedojimo tradicija buvo 1894 m. Heidelberge išleistas rinkinys *Giesmių Balsai*. Jame sudėtos Tilžės vyskupo W.K.T.Hoffheinzo, mokytojų A.Einaro ir M.Genio surinktos lietuviškų giesmių melodijos (115), kurias keturiems balsams harmonizavo Tilžės vokiečių bažnyčios vargonininkas bei gimnazijos mokytojas, vokiečių choro vadovas Wolffas ir Tilžės lietuvių bažnyčios vargonininkas mokytojas Genys. *Giesmių Balsų* išleidimu rūpinosi ir jį rėmė Tilžės *Lietuvių literatūrinė draugija*. Harmonizuotų giesmių melodijos užrašytos Tilžės, Klaipėdos, Lauksargių/ Piktupėnų apylinkėse.

Atrinkdamas rinkiniui giesmes, sudarytojas Hoffheinzas pirmiausia atkreipė dėmesį į tas melodijas, kurios savo ritmika, intonacijomis, derme, struktūra artimesnės lietuvių liaudies dainoms ir plačiai paplitusios tarp lietuvininkų. Kai kurios panaudotos giesmių melodijos yra ne kas kita, kaip senosios lietuvių dainos, kurioms buvo sukurti „nuobažnieji“ žodiniai tekstai. Pats Hoffheinzas leidinio pratarinėje rašė, kad šių giesmių gaidos panašios į dainų balsus.

Gerai išstudijavęs ir pamėgęs lietuviškų giesmių melodijas, Hoffheinzas vaizdingai jas apibūdino lygindamas su vokiečiais:

Lietuvių giedojimas visai skiriasi nuo vokiečių giedojimo. Vokiečių choraluose melodijos garsai žygiuoja kaip gvardijos kareiviai per parodą aikštėje koja kojon. O lietuviai, būdami didžiai religingi, mėgsta (...) giedojimą, turėdami nesuskaitomą daugybę dainų, gieda taip, kaip jų lietuviškam muzikiniam jausmui atatinka. (...) Kada užtraukia lietuvininkų pilna bažnyčia savo *Lieblings choral'us*, *Pranaše didis* arba *Pilnos rankos*, tai ne tik dreba bažnyčios langai, bet ir kiekvieno besimeldžiančio širdis. (11, p.2)

Giesmių Balsų atsiradimo istorija - kūrybinio lietuvių ir vokiečių bendradarbiavimo pavyzdys. Tikėtina, kad netiesiogiai jam pasirodyti padėjo ir V.Storosta (Vydūnas), tuo metu Tilžėje pradėjęs aktyvią muzikinę veiklą, profesiniais reikalais artimai bendravęs su Wolffu, giedojęs jo vadovaujame vokiečių chore, kartais jam diriguodavęs.

Beveik tuo pačiu metu 24 chorinių giesmių rinkinį sudarė Katinavos kantorius J. Niemannas (išleido 1902 m. Karaliaučiuje). Šio leidinio giesmes keturiems balsams harmonizavo C.Grafas Bülovas von Dennewitzas.

Lietuviškų giesmių harmonizuotės - pirmieji kitataučių parengti profesionalios chorinės muzikos pavyzdžiai Mažonoje Lietuvoje - netrukus prigijo čia besikuriančių lietuvių chorų repertuaruose.

Bažnytniniame bendruomeniniame giedojime keturbalsės giesmės, reikalaujančios specialaus pasirengimo, neprigijo. Be to, giesmių harmonizavimas, t.y. tam tikras jų struktūrizavimas, neišvengiamai sugriežtinta ritmika neatitiko lietuvininkų polinkio į liaudiškąjį giedojimą, improvizaciją.

Paradoksalu, kad sudarydami ir leisdami XVII, XVIII ir net XIX amžių giesmynus, daugiausia nuveikė kitataučiai, priklausę dviem kultūroms - lietuvių ir vokiečių, tačiau didžiausią dėmesį skyrė, kaip tada manyta, nykstančiai lietuvių kalbai, tradicijoms, papročiams gelbėti. Jų darbuose atsispindėjo lietuvių ir vokiečių dvasinės kultūros bruožai.

IŠVADOS

Mažosios Lietuvos lietuvių liaudies dainos ir protestantiškos giesmės siejosi su vokiečių muzikinės kultūros tradicijomis. Lietuvių liaudies daina, nepaisant kai kurių vokiškos tradicijos įtakų, išsaugojo savo prigimtinių savitumą, archajiškumą. Mažosios Lietuvos liaudies daina ir protestantiška giesmė bėgant amžiams viena kitą veikė. Liaudies dainos melodika, intonacijos, dermės, ritmo ir kiti elementai darė įtaką lietuvininkų giesmių melodijoms. Lietuvininkų liaudies dainos ir giesmės sąsajos nuo XVII amžiaus nuolat stiprėjo. Folklorinė lokalinė tradicija, liaudiška atlikimo maniera, natūraliai įsipynusi į evangelikų liuteronų giesmes, visada išsaugojo intonacinį ryšį su šio krašto dainuojamąja tautosaka. Tai rodo abiejų žanrų gamumą ir visuotinį paplitimą. Lietuvių ir humanistinių pažiūrų vokiečių muzikai, kultūros veikėjai, mokslininkai darbavosi bendrai rinkdami, saugodami, propaguodami lietuvių liaudies dainą bei protestantišką giesmę ir įtvirtino pozityvų dviejų tautų kultūrinį bendradarbiavimą.

LITERATŪRA

1. *Balys J.* Mažosios Lietuvos tautosakos bruožai // Mažoji Lietuva: Studia Lituanica I. New York, 1958.
2. *Bartsch Ch.* Dainų Balsai. Melodien litauischer Volkslieder. Heidelberg. Bd.1. 1886; Bd.2. 1889.
3. *Biržiška M.* Dainų istorijos vadovėlis. Kaunas, 1925.
4. *Biržiška M.* Lietuvių dainų literatūros istorija. Vilnius, 1919.
5. *Brazys T.* Mažvydo Giesmių melodijų kilmė ir jų santykis su lietuvių tautos muzika // Soter. 1924. Nr.1.
6. *Bruožis A.* Klaipėdiškių Dainos. Vilnius, 1908.
7. [*Bruožis A.*]. *Probočių Anūkas.* Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai. Tilžė, 1920.
8. *Budriūnas M.* Klaipėdos krašto lietuvių muzikos gyvenimo apžvalga // Aukuras draugija tautos kultūrai kelti. Mažosios Lietuvos kultūrinio gyvenimo žinios Klaipėdoje. 1937.
9. *Čiurlionytė J.* Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai. Vilnius, 1969.
10. *Goethe f.W.* Die Fischerin // Sämtliche Werke. Stuttgart. 1868. Bd.17.
11. *Hoffheinz W.* Giesmių Balsai: Litauische Kirchen-Gesänge (...). Heidelberg, 1894.
12. *Kalvaitis V.* Prūsijos lietuvių dainos. Tilžė, 1905.
13. Königl. Preuss. Stats-Krieg-und Friedens Zeitung. 1825. IX. 3.
14. *Kuršaitis F.* Lietuvių kalbos gramatika. 1876.
15. Lietuviškos giesmės kultūra // Pagalba. 1934. Nr.II.
16. Lietuvių liaudies dainos / Paruošė J.Čiurlionytė. Vilnius, 1955.
17. *Nesselmann G.H.F.* Littauische Volkslieder. Berlin, 1853.
18. *Niemann J.* Littauische Chorales. Königsberg, 1902.
19. *Rėza L.* Lietuvių liaudies dainos. 2 t. Vilnius, 1958, 1964.
20. *Slavinskis Z.* Klaipėdos krašto dainos // Muzikos Barai. 1938. Nr. 6/27 - 7/28.
21. *Vydūnas.* Prūsų lietuvių giesmės ir jų giedojimas / / Mažosios Lietuvos lietuvių šventė su giesmėmis, kalbomis ir dainomis. Klaipėda, 1927.
22. *Žilvičius J.* Mažosios Lietuvos liaudies muzikos bruožai // Mažoji Lietuva: Studia Lituanica I. New York, 1958.

Gauta 2000 08 02
Parengta 2000 09 15

Daiva KŠANIENĖ

LITHUANIAN AND GERMAN ETHNOMUSICAL CONTACTS

Abstract

Musical expression as well as the whole culture of the two nations, the Lithuanians and the Germans, who lived in Lithuania Minor for long ages spread in close reciprocity because complicated historical relationships of the two nations also touched the sphere of musical life.

Folk song of the Lithuanians and Evangelic Lutheran hymn are analysed in the article. The author tries to show the features of the melodies of the folk songs and hymns of the Lithuanians of Lithuania Minor and their interaction with the tradition of German folk music, to analyse the influence of folk song and Lithuanian Protestant hymn on each other in respect of musical text, to estimate the contribution of German scientists, musicians, publishers and other people of culture to the collection and research of songs and hymns of Lithuania Minor. The author makes the following conclusions:

1. On the plane of ethnic culture the musical life of the Lithuanians of Lithuania Minor was

closely connected with the traditions of German musical culture. Despite some influences, Lithuanian folk song and Protestant hymn have preserved their natural singularity and archaism.

2. Folk song and hymn of Lithuania Minor experienced the influence of each other. The melodies of the folk songs, their intonations, harmony, rhythm and other elements influenced the melodies of the hymns. Local folklore tradition, the folk manner of performance which naturally got mixed up with Evangelic Lutheran hymns have preserved intonational connection with the song folklore of this land.

3. The Lithuanian and the German musicians, scientists and culture workers of humanistic beliefs worked in common collecting and propagating Lithuanian folk song and hymn strengthening by this the reciprocity of positive cultural collaboration of the two nations.